ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ

PEYZAJ TASARIM

PROJE – UYGULAMA

- Prof. Dr. Abdullah KELKİT
- Doç. Dr. Alper SAĞLIK
- Prof. Dr. Füsun ERDURAN NEMUTLU
- Doç. Dr. Kürşad DEMİREL
- Dr. Öğr. Üyesi Tutku AK
- Dr. Öğr. Üyesi Yavuz ALKAN
- Dr. Öğr. Üyesi Elif SAĞLIK
- Arş. Gör. Mehmet İlkan BAYRAK
- Arş. Gör. Merve TEMİZ
- Peyzaj Yüksek Mimarı Halisenur ŞAHİN

ÇANAKKALE
ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ

PEYZAJ TASARIM

PROJE - UYGULAMA

■ Prof. Dr. Abdullah KELKİT
■ Doç. Dr. Alper SAĞLIK
■ Prof. Dr. Füsun ERDURAN NEMUTLU
■ Doç. Dr. Kürşad DEMİREL
■ Dr. Öğr. Üyesi Tutku AK
■ Dr. Öğr. Üyesi Yavuz ALKAN
■ Dr. Öğr. Üyesi Elif SAĞLIK
■ Arş. Gör. Mehmet İlkan BAYRAK
■ Arş. Gör. Merve TEMİZ
■ Peyzaj Yüksek Mimarı Halisenur ŞAHİN

Çanakkale
Nisan 2020

Peyzaj Tasarım - Proje - Uygulama

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Yayın No: 143

Editör
Doç. Dr. Alper SAĞLIK

© ÇOMÜ

e-ISBN: 978-605-4222-82-7

2. Basım Nisan 2020 (Dijital Baskı)

© Bu kitabın bütün hakları
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'ne aittir.

* Bu kitap uluslararası yayın niteliğinde olup,
WorldCat veri tabanı tarafından taranmaktadır.

Baskı & Grafik Tasarım

TAM POZİTİF MATBAA
Çamlıca Mahallesi Anadolu Bulvarı 145. Sokak 10/11 Yenimahalle - ANKARA
Tel: 0312 397 00 31 | Faks: 0312 397 86 12
E-Posta: pozitif@pozitifmatbaa.com

SUNUŞ

Ülkemizde aşırı nüfus artışı ve kırdan kente gerçekleşen göçler paralelinde, plansızlık ve denetimsizlik sonucunda ortaya çıkan çarpık kentleşme olgusu, var olan dokunun bozulmasına, tarihsel, doğal ve kültürel değerlerin yok olmasına ve bunların sonucu olarak, kentsel yaşam kalitesinin gittikçe azalmasına neden olmaktadır.

Dünya nüfusunun büyük bir kısmının kentlerde yaşadığı 21. yüzyılın başındaki bu önemli zaman eşiğinde, kentlerdeki yaşam kalitesinin yükseltilmesi kentli insanın mutluluğunda önemli bir etmen olacaktır. Yaşam kalitesinin, öncelikle yerel çevre koşullarının ve kullanıcıların dikkate alındığı, hem doğal hem de yapılı çevre değerlerini kapsayan bir çerçevede, uygun yöntemlerle ölçülmesi büyük önem taşımaktadır.

Kentlerin gelecekteki yapısı, kurumsallaşmış bir mekan üretme sürecine bağlıdır. Bu süreç bir yandan kamusal alanlarda (yol, meydan, yeşil alan vb) doğrudan gerçekleştirme, diğer yandan özel alanlarda (özel ya da kamu kurumlarına ait mülkler) kentsel rehberlere dayalı denetim ve gerçekleştirme eylemlerini içermelidir. Bu eylem; ciddi bir planlama, tasarım ve uygulama bilgi ve becerisi istemektedir.

Hazırlanan bu kitap ile, kentsel mekanların geliştirilmesine yönelik olarak peyzaj mimarlığı planlama, tasarım ve uygulama çalışmaları kapsamında; millet bahçesi, üniversite yerleşke planlaması, yerel yönetim projeleri, tarihi mekanlar, sulama ve işletim sistemleri, tasarımda dijital çalışmalar gibi çeşitli konularda üniversitemiz akademisyenlerinin bilimsel yaklaşımları ortaya konulmuştur.

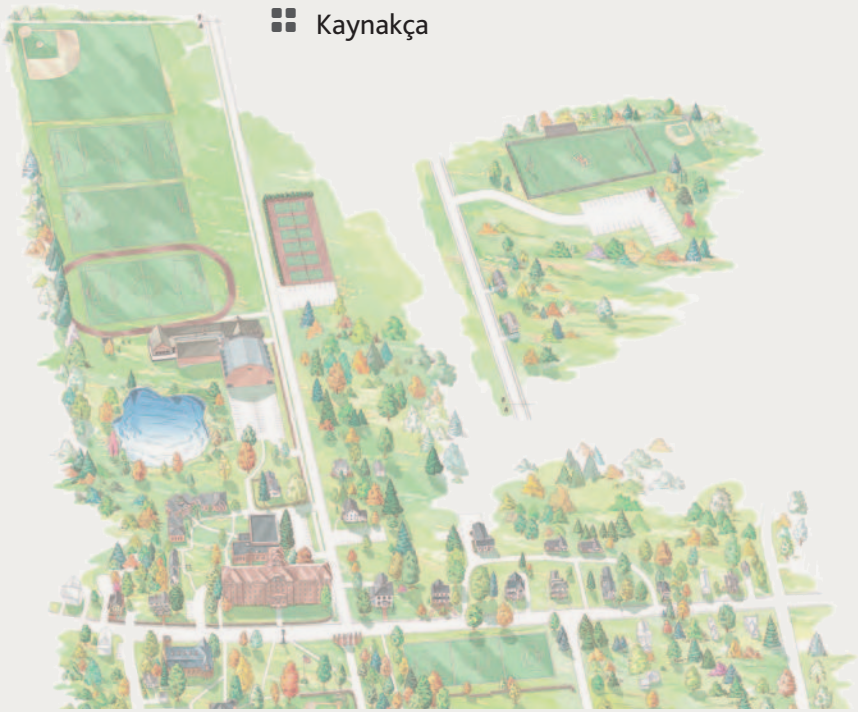
Bu eserin hazırlanmasında katkısı bulunan tüm akademisyenlerimizi kutlar, başarılarının devamını dilerim.

Prof. Dr. Sedat MURAT
Rektör

KENTSEL DIŞ MEKANLARDA GÖRSEL ANALİZ

Dr. Öğr. Üyesi Tutku AK

- Giriş
- Kentsel Dış Mekanlar
- Kentsel Dış Mekanlarda Planlama ve Tasarım
- Kentsel Dış Mekanlarda Görsel Analiz
- Sonuç
- Kaynakça

Dr. Öğr. Üyesi Tutku AK

1981'de Ankara'da doğdu. 1998 yılında Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Orman Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü'ne yerleşmeye hak kazanarak 2002 yılında mezun oldu. Aynı yıl Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü'nde Araştırma Görevlisi oldu ve eşzamanlı olarak Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans eğitimine başladı. 2005 yılında Yüksek Lisans eğitimini tamamladı ve 2008 yılında Yükseköğretim Kurulu'nun bursuyla Amerika Birleşik Devletleri'nde doktora yapmaya hak kazandı. Doktorasını 2015 yılında State University of New York, College of Environmental Science and Forestry, Syracuse, NY'da interdisipliner bir programı olan Çevre Bilimleri bölümünün Yerleşim ve Çevre Planlama programında tamamladı. Bu dönemde aynı üniversitenin Peyzaj Mimarlığı Bölümü'nde araştırma görevlisi ve öğretim yardımcısı olarak çeşitli görevlerde yer aldı. 2014 yılında akademik çalışmalarına devam etmek üzere Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü'ne döndü ve 2017 yılından itibaren aynı bölümde Dr. Öğretim Üyesi olarak görev yapmaya devam etmektedir.

KENTSEL DIŞ MEKANLARDA GÖRSEL ANALİZ

Dr. Öğr. Üyesi Tutku AK

Giriş

Kentler, yalnızca insanların barınma gereksinimini karşılayan mekanlar değil, aynı zamanda dinlenme, eğlenme, kültür, eğitim, sağlık, ticaret, spor, yönetim, ulaşım, kamu hizmetleri gibi gereksinimlerini karşılayan çok işlevli alanlardır. Bir kent her şeyden önce bir yaşam çevresi olarak işlevsel olmalı ancak, bireylerin görsel, algısal ve entelektüel gereksinimlerine de cevap verebilmelidir.

Yapılar ve aralarında kalan boş hacimler; dolaşım sisteminin parçaları olan yolların, düğüm noktaları olarak nitelenen meydanların, açık-yeşil alanların iç avluların belli bir armoni ve doku içinde bir araya gelmeleri; yapıların cephe özellikleri; zemin kaplamaları; sokak karakteri; kent mobilyası; kentin her kesiminde kullanılabilecek plastik ve görsel elemanlar ve doğal peyzaj elemanları kentsel estetik öğelerdir. Bütün bu elemanları bir araya gelişi ile de kent bütününe ilişkin bir görsel algı oluşmaktadır. Bu bütünde yer alan elemanların bireysel estetik, görsel değerlerin yanında birbirleri ile oluşturdukları uyum da kent estetiğinin temelidir.

Ancak, modern yaşamın getirdiği işlevsellik ve ekonomik kaygılar sonucu estetik boyut kentlerde göz ardı edilebilmektedir. Son yıllarda ülkemizde hızla gelişen kentlerimizin bir çoğunda, nüfus artışına paralel olarak yapı yoğunluğu artmakta, dış mekanlar daha fazla baskı altına girmektedir.

Kentlerin insan sağlığı açısından olumlu ve yaşanabilir koşullara sahip mekanlar olarak belirlenmesinde dış mekanların önemi büyüktür. Kentsel dış mekanlar, kentleşme hareketleri sonucunda doğa ile insan ara sındaki kopmuş olan bağları onararak insan-doğa ilişkisini yeniden kuracak olan kentsel mekanlardır. Bu mekanlar yüklendikleri çeşitli işlevleri nedeniyle kentsel yaşam koşullarını iyileştirmede önemli rol oynarlar. Bu nedenle, kentlerde rekreasyon, sağlık vb. yönden ihtiyaç duyulan dış mekanların görsel algıda yarattığı etki hem insan sağlığı, hem de ekonomik gelişme yönünden önem kazanmaktadır.

Bu bölümde kentsel dış mekanlar tanımlanış, özelliklerine değinilmiş, planlama ve tasarım yönünden dikkat edilmesi gereken faktörler belirlenmiş ve kentsel dış mekanlarda görsel analiz kavramına yer verimiştir. Özellikle kentsel dış mekanlarda yapılabilecek olan görsel etki değerlendirme çalışmaları için kavramsal temel oluşturulmaya çalışılmıştır.

Kentsel Dış Mekanlar

Tarih boyunca değişik devirlerde pazarların kurulduğu, törenler, kutlamalar ve gösterilerin yapıldığı, insanların değişik amaçlarla bir araya gelerek çeşitli aktivitelerini gerçekleştirdikleri mekanlar (park, meydan, sokak ve cadde, yaya ve alışveriş bölgesi gibi) kamusal dış mekanlardır. Antik Yunanda 'Agora' olarak adlandırılan pazar yerleri ve Roma döneminde ise 'Forum' ile başlayan kentsel dış mekan geleneği tarihsel süreçte henüz otomobil icat edilmeden önce yaya bağlantılı mekanlar olmuştur. Bu dönemde, bu mekanlar ticari, politik ve sosyal etkinliklerle yakından ilgilidir. İçinde bulundukları kentte bir imge oluşturmanın yanı sıra bu mekanlar, buluşma noktaları ve fiziksel - sosyal çevreyi geliştiren çeşitli aktivite merkezleri oluşturan mekanlar haline gelmişlerdir. Ortaçağ'dan bu yana Avrupa'daki kent meydanları seçimlere, tanıtımlara ve seremonilere olduğu kadar gündelik yaşama da ev sahipliği yapmaktadır (Rubenstein, 1992; Özkan, Küçükerbaş, Kaplan, Hepcan, Yiğit ve Sönmez, 2003).

Kamusal mekanlar olarak da nitelenen kentsel dış mekanlar, tarihsel süreçteki sosyal ve ekonomik değişimin fiziksel mekana yansımasıdır. Kamusal dış mekanlar büyük ölçüde kişisel inançlarımızı ve kamusal değerlerimizi yansıtırlar (Özkan, Küçükerbaş, Kaplan, Hepcan, Yiğit ve Sönmez, 2001). Kamusal dış mekanlar toplumsal yaşamın tüm yönleriyle sergilendiği ve yönlendirildiği ortamlardır. Bu mekanlar birey ve toplumun çok yönlü gereksinimlerinin karşılandığı, temel insan haklarının ve yurttaşlık bilincinin tanımlandığı, korunduğu ve birey ve toplumun kendini ifade edebildiği ve sahip olduğu değerlerin korunduğu yerlerdir (Özkan vd., 2003).

Zevi (1957) kentsel dış mekanları; sokaklar, meydanlar, parklar, çocuk oyun alanları ve bahçelerden oluşan boşlukların kapalı bir mekan oluşturacak şekilde sınırlandırılması olarak tanımlamaktadır (Madani-Pour ve Madani, 1996). Kentsel dış mekanlar özel yaşamın aksine toplum yaşamın tüm etkinliklerinin süre geldiği, her yaş, cins ve meslek grubunun yararlanmasına açık kent yapısı içerisinde yer alan mekanlar olarak da tanımlanabilirler (Bakan ve Konuk, 1987).

Dış mekanlar, mimari mekanlara benzer olarak ışıkla belli edilebildiği ve kapalılık (altında, üstünde veya etrafında) ile tanımlanabildiğinden kendine özgü özellikleri vardır. Bu özelliklerin mekan planlama sanatı üzerine çok önemli etkileri vardır (Lynch, 1969). Dış mekanlar park ve meydanlar, kent yeşil alanları, ağaçlar, su, ışıklandırma, kaldırımlar, büfeler, çöp kutuları, çeşmeler, saat kulelerinden oluşur. Yaya yolları ve reklam levhaları da dış mekanlara dahildir (Shirvani, 1985). Kentsel dış mekanların şekillenmesinde köprüler, dikilitaşlar, zafer anıtları, ağaç grupları ve bina cepheleri gibi mimari olmayan diğer objeler de ilgilidir. Bu objelerin görevi, dış mekanları yönlendirmeleri ve kapalılıklarını tanımlamalarıdır ve aynı zamanda mekanı odaklamaları ve canlılık katmalarıdır (Madani-Pour ve Madani, 1996; Trancik, 1986).

Mimari mekana zıt olarak, dış mekanlar boyut olarak daha geniştir ve form olarak daha serbesttirler. Yatay boyutları, dikey boyutlarından daha büyüktür. Yapısı daha az

geometriksel ve daha baskın, bağlantılar daha keskin, şekil daha düzensizdir. Formal bir kent meydanında bile, bir odada istenmeyecek olan bir informallik dış mekan ölçeğinde katlanılabilir ve hatta arzu edilir (Lynch, 1969).

Bakan ve Konuk (1987)'ye göre, özel mekanların aksine mülkiyetin ortak olduğu, ortak çıkar ve kullanımlar için ayrılmış, yaratılmış ve düzenlenmiş mekanlar kentsel dış mekanları oluşturur. Yine bu çalışmaya göre, kentsel dış mekanlar dört ayrı grupta incelenebilir:

- **Düzenlenmiş yaya alanları:** parklar, spor alanları ve çocuk oyun alanları
- **Alışveriş alanları:** çarşı, alışveriş sokağı, pazar yerleri
- **Geçiş alanları:** sokaklar, yollar, ulaşım alanları, kaldırımlar
- **Bölgeler:** meydanlar, kentteki açık prestij mekanları

Bu sınıflandırmanın dışında mezarlıklar, kamu kuruluşlarına ait bahçeler, dini yapı bahçeleri, tarihi ve arkeolojik alanlar, açık sergi ve fuar alanları, kıyı alanları ve su yüzeyleri, hayvanat ve botanik bahçeleri, hobi ve çatı bahçeleri de kentsel dış mekanlar arasında yer almaktadır.

Kentsel dış mekanların başlıca işlevleri; ekolojik, fiziksel, sosyal, psikolojik ve kültürel ile ekonomik olmak üzere dört başlık altında incelenebilir. Bu işlevlerin tam olarak yerine getirebilmesi şehir içindeki doluluk, boşluk ilişkisinin iyi kurulmasına bağlıdır (Friedmann, Zimring ve Zube, 1985; Shirvani, 1985; Küçükerbaş ve Özkan, 1999; Tazebay, 1991; Alişan, Demir ve Uzun, 2000; Yıldız, Aydoğan ve Yurtsev, 2000; Özkan vd., 2003):

Ekolojik İşlevler:

- Mikro klima yaratmak ve iklim etmenlerini düzenlemek,
- Havanın nemini düzenlemek,
- Hava kirliliğini azaltmak, karbondioksit ve oksijen oranının düzenlenmek,
- Gürültü kirliliğini azaltmak.

Fiziksel İşlevler:

- Kalıcı değil geçici yaşam ortamları oluşturmak,
- Statik yada dinamik mekanlar oluşturmak,
- Kentsel gelişmeyi sınırlandırmak ve yönetmek,
- Ulaşım, dolaşım ve erişimi rahatlatmak,
- Kent-doğa kontrastını oluşturarak, doluluk-boşluk dengesini kurmak,
- Arazi kullanış biçimleri arasında tampon görevi yaparak, kent gelişimini denetim altına almak,
- Kente estetik değer kazandırmak,
- Aktif ve pasif rekreasyon olanakları sağlamak,
- Koruma işlevi sağlamak.

Sosyal, Psikolojik ve Kültürel İşlevler:

- Sosyal ve kültürel paylaşımı oluşturmak,
- Mimari mekandan farklı olarak topluma hizmet vermek,
- Binaların insan üzerine yaptığı olumsuz baskıyı, binaları insan ölçeğine indirgeyerek azaltmak,
- Kentlilerin birbirleriyle ve gruplarla iletişimini sağlamak,
- Güçlü bir toplum bilincinin gelişmesine yardımcı olmak,
- Doğa bilincinin gelişmesine yardımcı olmak,
- İnsanın yaşam gücünü arttırmak,
- Kent kimliği yaratmak,
- Kültürel yaşamın aynası olmak.

Ekonomik İşlevler:

- Tarım ve orman ürünleri ile ekonomiye katkıda bulunmak,
- Yapısal ve bitkisel uygulamalarla iş olanağı sağlamak, ticareti hızlandırmak,
- İnsanlarda iş gücünü ve verimliliği arttırmak,
- Arazi fiyatlarını azaltıp, arttırmak,
- Kıyılarla turizmi teşvik etmek.

Kentsel Dış Mekanlarda Planlama ve Tasarım

Kentlerde yapılar ve aralarında kalan boş hacimler, dolaşım sisteminin parçaları olan yollar, düğüm noktaları olarak nitelenen meydanlar, açık-yeşil alanlar, avlular belli bir uyum ve denge içinde bir araya gelmelidir. Dış mekanların kendilerinden beklenilen işlevleri yerine getirebilmeleri ise çok amaçlı ve sistemli bir planlama ve tasarım gerektirir (Erdoğan, 1998).

Gaelzer (1979)'e göre; dış mekanların planlanmasında dikkat edilmesi gereken en önemli noktalar şu şekilde sıralanabilir (Ayaşlıgil, 1997):

- Planlamada ilk aşama mevcut imar uygulama planlarında yeşil alan olarak ayrılmış olan mekanların, ne kadarının uygulandığı veya alanda kullanılabilir olarak kaldığı araştırılmalıdır.

- Kent yeşilinin bilinçsizce bile olsa kentte mevcut olması halinde kent strüktürlerinin bölümlenmesine ve gevşetilmesine yardımcı olur. Bundan dolayı dış mekanlar kent genelinde peyzaj ve yeşil alan planlaması çerçevesinde belirlenmeli ve oluşturalacak planlama yöntemiyle süreklilikleri sağlanarak kent yeşil alan sistemine dahil edilmelidir.

- Planlama çalışmaları esnasında kent sakinlerinin ihtiyaçları odak noktasını oluşturmalıdır. Kullanıcıların gereksinimlerinin yerleşim bölgelerine göre olan değişimlerinin araştırılmalıdır.

- Spor alanlarının norm büyüklükleri, oyun alanlarının boyutları ve ölçüleri, koşu parkurlarının uzunluğu veya genişliği vb. standart değerler (bilimsel olarak bu zamana kadar doğruluğu kanıtlanmamış olsa da planlama uygulamalarında kabul edilmiş olan) esas alınmalıdır.

- Benzer büyüklük ve yapıya sahip kentlerdeki yeşil mekanların durumu ve karşılaştırma değerleri araştırılmalı; kentin sağlıklı olarak işlevini yerine getirebilmesi için gerekli alanlar, arzulanan etkiyi sağlayabilmek için gerekli olan minimum büyüklükler belirlenmelidir.

- Empirik yani uygulama ile kazanılmış olan veriler ve mevcut şartlarda karşılaştırma imkanı sağlayacak değerler belirlenmelidir.

Hannebaum (1998)'e göre, dış mekanların tasarımında dikkat edilmesi gereken noktalar ise aşağıdaki gibidir:

- İlk aşamada, dış mekan tasarımında hem alanın incelendiği hem de insanların ihtiyaçlarının araştırıldığı bir tasarım analizi yapılmalıdır. Bu tasarım analiz çalışmasında; alandan, çevre binalardan ya da insanlardan kaynaklanan sorunlar belirlenmelidir. Ayrıca alanla ilgili, ölçümler, fotoğraflar, yasal kararlar ve notlar bu aşamada alınmalı ve bazı durumlarda toprak ve su örnekleri, topoğrafik veriler elde edilmelidir. Tasarım analizinin en önemli konularından biri olarak da, alanda veya alanın çevresinde yaşayan insanların mevcut ve gelecekteki ihtiyaçlarının belirlenmesidir. Son olarak çalışmanın uygulanabilirliği saptanmalı ve ideal olan ile uygulamaya geçecek olan tasarım yapılmadan önce karşılaştırılmalıdır.

- Alanda yapılmak istenen aktiviteler listeler halinde belirlendikten sonra bunların konumu ve boyutları belirlenir. Bu aşamada dikkat edilmesi gereken faktör, bir alanda mümkün olduğunca fazla aktivitenin en iyi oranda en iyi sirkülasyon ağı ile birleştirilmesidir. Alandaki dolaşım ağı hem yaya hem de araç trafiğine uygun olarak tasarlanmalı, kullanımları kolay ve güvenilir olmalıdır. Diğer sert zemin alanları günlük aktivite yoğunluğuna göre tasarlanmalı, fakat mevcut kapasitenin aşılması olasılığına göre ise genişleme alanları bırakılmalıdır.

- Tasarım yapılırken alana ait topoğrafik yapı belirlenmeli ve tüm tasarımlar buna göre yapılmalıdır. Tasarımlarda özellikle kazı-dolgu ilişkisi, su akış yönü, drenaj sistemi, sulama sistemi vb. özellikler topoğrafik yapı dikkate alınarak yapılmalıdır. Çıkabilecek duvar ya da şevler hesaplanmalı ve eğimin %20'i geçtiği yerlerde basamaklar kullanılmalıdır. Mevcut ağaçlar kazı ya da dolgu esnasında korunacak şekilde tasarım yapılmalıdır.

- Dış mekanları boyutlandıran faktörler yan duvarlar, tavan ve tabandır. Bu mekanlarda her zaman için bir tavan (gökyüzü) ve bir taban (yer yüzeyi) mevcuttur. Yan duvarlar ise tasarım sürecinde oluşmaktadır. Bu duvarlar kötü görünümü

örtme, rüzgardan koruma veya sınırlandırma amaçlı kullanılabilmektedir. Tavanda ise gölgeleme, iklimden korunma, pasif solar ısınma gibi amaçlar hedeflenebilmektedir. Tüm bu amaçları gerçekleştirirken yapılan tasarımlarda tasarım elemanları (çizgi, form, doku, renk, ölçek) da göz önünde bulundurulmalıdır.

- Bitkilendirme yapılırken soliter ya da grup halinde kullanılan bitkiler basitlik, çeşitlilik, vurgu, denge, düzen ve ölçek bitki kompozisyonunda olması gereken faktörlerdir. Bu kompozisyon bitkilerin fiziksel özellikleri olan form, doku ve renk özellikleri kullanılarak sağlanmalıdır. Bitkilerin rüzgar perdesi, gürültü perdesi vb. oluşturma özellikleri dikkate alınarak yapılan tasarımlarda tüm bakış açıları dikkate alınmalı ve buna göre tasarlanmalıdır. Ayrıca bitkilendirme çalışmalarında, bina ile çevresi arasındaki ilişkinin kuvvetlendirilmesi ya da dengelenmesi hedeflenmelidir. Bitki seçiminde iklim verileri, toprağın nemi, PH'ı, verimi vb. faktörler göz önünde bulundurulmalıdır. Bitkinin çiçeklenme mevsimi, büyüme hızı, yaprak ve meyve rengi ile renk değişimi dikkate alınırken hastalıklı ve sağlıksız bitkiler kullanılmamalıdır.

- Dış mekanlara ek form, doku ve renk sağlayan saksı, bank ve oturma yeri, çit, süs duvarı vb. kentsel donatılar önemli detaylardır. Dış mekanlarda heykel ve su elemanları gibi plastik elemanlar da kullanılmalı ve tasarımlarında oran/proporsiyon göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca su sesi, kuş sesi, çan sesi gibi seslerden de faydalanılmalıdır. Bunların yanında hem dolaşım ağlarını ve yollarını aydınlatması hem de güvenliği sağlaması amacıyla, göz seviyesinin ya altında ya da üstünde olan çevreyle uygun aydınlatma elemanları kullanılmalıdır.

Kentsel Dış Mekanlarda Görsel Analiz

Görsel analiz ya da görsel kaynak değerlendirilmesi, çevrenin ya da çevresel değişimlerin görsel kalitelerinin ya da görünüşlerinin ele alınmasıdır. Amacı, var olan peyzaj değer ve kaynaklarını tanımlamak, bunların yeni projelerle nasıl değişeceğini belirlemek ve bu kaynak ve değerleri korumak için uygun öneriler getirmektir. Görsel analiz, kentsel ve kırsal alanlarda ya da doğal çevrelerle ile ilgili çalışmalarda uygulanabilmektedir (Sheppard, 1989).

Çözümlemeli bir yöntem olan analiz, bir projede var olan önemli düzenli etkenleri saptamayı amaçlar ve tasarımcının kararlarını yönlendirir (Baker, 1996). Görsel analiz, boyut düşünmeksizin tüm kentler veya kasabalar için geçerlidir. Komşuluk ünitesi, kent merkezi, bir banliyö ya da küçük yapı gruplarında, değişime uğrayacak bir kent bölgesinde veya yeniden tasarlanan kent alanlarında olmak üzere çok farklı ölçeklerde uygulanabilir (Özerdim, 1980).

Dağlar, sulak alanlar, vejetasyon, bina ve yapay unsurlardan oluşan çevremiz, görebildiğimiz bir çok farklı peyzaj desenleri oluşturmaktadır. Peyzaj unsurlarının görsel kalitelerini anlamak için ayrıntılı ve orantılı bir şekilde analiz etmek gerekir (Bell, 1993).

Çevrenin algılanması görsel bir hipotez oluşturma sürecidir, gözlemcinin deneyim ve amaçları üzerine kurulu olan ve göze gelen uyarılardan oluşan organize zihinsel görüntünün oluşturulmasıdır. Görsel organizasyonu oluştururken; formun devamlılığı ve kapalılığı, zemindeki bir cismin farklılığı, baskınlığı ya da zıtlığı, formun simetrisi, düzeni, tekrarı ya da basitliği gibi uygun fiziksel özellikler kavranır (Lynch, 1969).

Görebildiğimiz desenler, farklı bileşenlerin bir araya gelmesiyle oluşurlar. Bu bileşenleri bir araya getiren her bir nesne veya madde, 'temel oluşturma bloğu' olarak görülebilir. Bu nesneleri nasıl gördüğümüze bağlı olarak (örneğin, onlara olan uzaklığımız) onları dört temel elemanlardan biri (nokta, çizgi, düzlem, hacim) olarak farklı algılayabiliriz. Gördüğümüz yaşamın her türlü formu bu elemanlardan birine veya onların bir birlikteliğine indirgenebilir. Bir temel elemanın tek başına var olması çok zordur. Normalde, birlikte bulunurlar. Dahası, aralarındaki fark oldukça bulanık ve belirsizdir. Birkaç tane nokta çizgi gibi görülebilir veya farklı uzaklıklarda düzlemler nokta veya çizgi olarak görülebilir (Bell, 1993).

Görsel niteliği etkileyen diğer bir dış değişken ise ışıktır. Nesnelerin biçimleri, dokular, diğer belirleyici nitelikleri yansıtıcı yüzeylerin verdiği ışık kontrastlarıyla görülür (Kara, 1997). Dolayısıyla, temel görsel elemanlar ışık, renk, zaman ve hareket ile ilişkili olarak görülebilir. Zihnin doğal yapısında, gördüklerimizi düzenleme eğilimi vardır. Bu o kadar güçlüdür ki, olası bağlantıların en ufak belirtisi, bağlantılı bir yolun ya da bütün bir formun algılanması için yeterlidir. Herhangi bir tasarımda en son görsel amaç, birliği çeşitlilikle dengelemek ve mekanın ruhunu dikkate almaktır. Bir tasarımın, kompozisyonun veya peyzajın desenleri ya da yapısı, sonsuz çeşitlikteki temel elemanların organizasyonundan kaynaklanır. Yapılan bazı tasarımlar oldukça uyumlu ve bütün görünürken diğerleri düzensiz ve karmaşık görünürler. Dolayısıyla, tasarım sürecinde organize olan elemanların incelenmesi gereklidir. Bu organizasyonel prensipler üç grupta incelenebilir (Bell, 1993).

Alansal: yakınlık, kapalılık, içice geçme, devamlılık, benzerlik, cisim ve yer

Yapısal: denge, gerilim, ritim, oran, ölçek

Düzen: aks, simetri, hiyerarşi, veri, transformasyon (Bell, 1993)

Kentsel tasarımda insan boyutu da önemli olup, dikkate alınması gereken önemli bir faktördür. Bunun yanında kent iklimi ve hava kalitesi, solar enerji ve solar geçiş, kent jeolojisi ve toprağı, kent hidrolojisi ve su kalitesi, kent vejetasyonu, kent yaban hayatı ve bu faktörlerin kent içindeki rolleri, gereksinimleri ve nasıl faydalı olabilecekleri de dikkate alınmalıdır (Shirvani, 1985). Simonds (1994)'e göre ise mekanları algılamayı etkileyen faktörlerden bazıları iklim, ses, koku, dokunuş ve vatandaşlık gururu, geçmiş deneyimler ve mevcut aktiviteler gibi duyumsal faktörlerdir.

Cullen (1971) "The Concise Townscape" adlı eserinde görüntünün insan zihninde 3 kategoride uyarılarda bulunduğunu belirtmiştir (Özerdim, 1980):

- *Kentsel çerçevede görüntüyle ilgili uyarılar; Gözlemci sabit bir hızla ilerlerken çevre insanın önünde açılmalara neden olur ve adeta devinim içinde gibi önünden geçer. Buna seri halinde görüntü veya zincirleme görüntü denilmektedir.*

- *Mekanla ilgili uyarılar; Mekanın duyu organlarıyla değişik hissedilişleri olarak mekan ile insan arasındaki algısal iletişimin bir göstergesidir.*

- *İçerikle ilgili algılamalar; Kentlerin dokusu yapı, renk, ölçek, stil vb. yönleriyle incelenir.*

Lynch (1969)'a göre, bir mekanda görsel bir başarı olabilmesi için ilk ölçüt, mekanın imgesel olmasıdır. Örneğin, formun iyi yapılanmış, canlı ve mekan duygusunun etkili olmasıdır. İkinci olarak düzenli bir olay olması; zıtlık, çeşitlilik ve devamlılık duygusuyla beraber ritmik olarak organize tasarlanmasıdır. Üçüncüsü, anlamlı olması; doğayı, alanın işlevini, değerini ve kullanımını yansıtmasıdır.

Kentsel estetiğin ana belirleyicileri, yapıların cephe özellikleri, zemin kaplamaları, sokak karakteri, kent mobilyası, kentin her kesiminde kullanılabilecek plastik ve görsel elemanlar ve doğal peyzaj elemanlardır. Bütün bu elemanların bir araya gelişi ile de kent bütününe ilişkin makro form ve siluet oluşmaktadır. Bu bütünde yer alan elemanların bireysel estetik ve görsel değerlerin yanında birbirleri ile oluşturdukları uyum da kent estetiğinin temelidir (Erdoğan, 1998).

Dış mekan ölçütleri; 'bina, yer, obje ve alanların bütünü ile ilgili olan "konum", ölçek, bezeme, oran, yükseklik, doku, materyal ve ritim gibi detayların estetik bileşenleriyle ilgili olan "tasarım", sınırlar ya da odak noktaları ile bölge hissi yaratan "çerçeve", "materyal" ve onun özellikleri (renk, tip vs.), alanın 'estetik kuvvet' özellikleri yani "işçilik", "duygu" ve tarihi olaylar, kişiler ve tarihi bölgedeki estetik özellikler ile olan "bütünlük" tür (Shirvani, 1985).

Bir dış mekanın bütün olarak işleyebilmesi için teknik olarak organize fakat aynı zamanda görsel olarak uygun olmalıdır. Doğada, görsel ve işlevsel bir peyzaj bütünlüğü dengeli kuvvetlerin uygun etkisiyle oluşan gelişmenin olgun dönemidir. Sanatta ise, bu kapsamlı bir amacın ustalıkla uygulanmasıdır. İnsan yapımı bir peyzajın görsel başarısı, açıklığa ve isteğin kararlılığına bağlıdır (Lynch, 1969).

Ancak, kent yaşantısının tüm görünüşünü bir arada toplayan bir model yoktur ve olması da zordur. Daha çok, kent görünümü her bireyin farklı algısıyla oluşur. İnsanların çevreyi farklı fiziksel, sosyal ve kültürel bakış açılarından algılamalarından dolayı, kent herkes tarafından farklı hissedilir (Ittelson, Prohansky, Rivlin ve Winkel, 1974).

Sonuç

Kent hayatı karmaşıktır ve içinde oturanlarca yaşanan bir gerçektir. Yapısı, biçimi ve iç organizasyonu ile kentler ait oldukları topluma, geçmişe, bugüne ve geleceğe yönelik özlem ve idealleri ifade etmek zorundadır. Kent çok amaçlı olarak sürekli geliş-

mekte olan, birçok işlevi birden bünyesinde taşıyan ve formu zaman ve mekan içinde değişik ivmelerle birçok kişi tarafından oluşturulan bir organizasyondur. Bu yüzden son formunu hiçbir zaman alamaz ve gelişimi ancak kısmen kontrol edilebilir (Lynch, 1979).

Bu gerçek göz önünde bulundurulduğunda kentsel dış mekan planlama ve tasarım yaklaşımlarında farklı bir yöntem geliştirme zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu yöntemin ilk aşaması olarak kentsel dış mekanlarda görsel analiz yapmaya yönelik bir kavramsal altyapı oluşturulmaya çalışılmıştır. Burada kentsel dış mekanlarda görsel algıyı etkileyen bakış açısı ve uzaklığının yanı sıra fiziksel ve duyumsal faktörleri inceleyen literatüre değinilmiştir.

Ancak, görsel etki değerlendirme çalışmaları günümüzde büyük ölçüde bilgisayar ortamında alınan görüntülerin işlenmesi, yorumlanması ve değerlendirilmesine dayanmaktadır (Hepcan, 2003). Tüm duyuların kullanımının ya da bir duyunun diğerini etkilemesinin, görsel algılamaya psikolojik olarak etken olduğu da dikkate alınmalıdır (Ittelson vd., 1974). Bilgisayar ortamında görüntü işlemeye dayalı görsel analiz yöntemleri kenti yaşayan insan faktörünü, birçok duyumsal faktörü ve psikolojik faktörleri göz ardı etmektedir. Örneğin, İstanbul'daki kentsel dış mekanlar yalnızca görüntü işlemeye dayanan yöntemlerle incelendiğinde birçok değerin göz ardı edilme ihtimali yüksektir. Bu durumun önüne geçilmesi için bilimsel temele dayalı bir kavramsal çerçeve ve görsel analiz yönteminin geliştirilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmada, bir kavramsal çerçeve oluşturma gerekliliğin altı çizilerek daha sonra kentsel dış mekanlar için yapılacak olan görsel analiz çalışmalarına temel oluşturmak amaçlanmıştır. Kent kimliğini canlı tutan, kamusal kullanımın yoğun olduğu, görsel etkinin ve yaşam kalitesinin yüksek olduğu kentsel dış mekanların geliştirilebilmesi amacıyla böyle bir yaklaşıma ihtiyaç duyulmaktadır.

Kaynakça

Alişan, B., Demir, B. ve Uzun, M. (2000). Kentsel dış mekanlarda cansız sınırlama elemanları. Yayınlanmamış lisans Tezi, Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, İzmir.

Ayaşlıgil, T. (1997). Çanakkale kentinin yeşil alan sistemi, yerleşim ve çevre sorunları: Çanakkale İli. Dokuz Eylül Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Çevre Mühendisliği Bölümü, Bildiriler Kitabı, 9-13 Eylül 1996, İzmir.

Bakan, K. ve Konuk, G. (1987). Türkiye'de kentsel dış mekanların düzenlenmesi. Tübitak Yapı Araştırma Enstitüsü, Yayın No: U5, 106, Ankara.

Baker, G. H. (1996). Design strategies in arhitecture: An approach to the analysis of form. E & FN Spon, UK.

Bell. S. (1993). Elements of visual design in the landscape. London.

Erdoğan, E. (1998). Kentsel tasarım ve "Land Art". 9. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu, 21-22 Mayıs 1998, İstanbul.

Freidmann, A., Zimring, C. ve Zube, E. (1985). Environmental design evaluation. Plenum Press, New York ve London.

Hannebaum, G. L. (1998). Landscape design. Topeka Landscape, İnc. 1513 N O-13-010581-3.

Hepcan, C. Ç. (2003). Urla (İzmir) kent merkezi ve yakın çevresi örneğinde görsel etki değerlendirme çalışması. Yüksek Lisans Tezi, E.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Ana Bilim Dalı, Bornova-İzmir.

Ittelson, W.H., Prohansky, H.M., Rivlin, L.G. ve Winkel, G.H. (1974). An introduction to enviromental psychology. Rinehart and Winston Inc., New York.

Kara, B. (1997). Kentsel mekanların algılanması ve mekansal imaj ile Bornova kent meydanı örneğinde bir bilişsel haritalama çalışması. Yüksek Lisans Tezi, E.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Ana Bilim Dalı, Bornova-İzmir.

Küçükerbaş, E. V. ve Özkan, B. (1999). Kemalpaşa kentsel dış mekanlarının irdelenmesi. Kemalpaşa Kültür ve Çevre Sempozyumu, 3 – 5 Haziran 1999, İzmir.

Lynch, K. (1969). Site planning. The M.I.T. Press, England.

Madani-Pour, A. ve Madani, A. (1996). Design of urban space: An inquiry into a socio-spatial process. John Wiley and Sons, UK.

Özerdim, B. (1980). Kentsel çevre imgesinin görsel yolla değerlendirilmesinde bir yöntem araştırması yöntemin İzmir'de denenmesi. Doktora Tezi, E. Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi, İzmir

Özkan, B., Küçükerbaş, E. V., Kaplan, A., Hepcan, Ş., Yiğit, E. M. ve Sönmez, H. (2001). Muğla kenti kamusal dış mekanları master plan raporu. Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, İzmir.

Özkan, B., Küçükerbaş, E. V., Kaplan, A., Hepcan, Ş., Yiğit, E. M. ve Sönmez, H. (2003). Muğla kenti kamusal dış mekanları bağlamında master plan çalışması. Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, İzmir.

Rubenstein, H. M. (1992). Pedestrian malls, streetscapes and urban spaces. John Wiley & Sons, USA.

Sheppard, S. R. J. (1989). Visual simulation: A user's guide for arhitects, engineers, and planners. Van Nostrand Reinhold, New York.

Simonds, J. O. (1994). Garden cities 21: Creating a livable urban environment. McGraw Hill, Inc.

Tazebay, İ. (1991). Ankara kent merkezinin doğu-batı aksını oluşturan açık ve yeşil alan dizisinin işlevselliği üzerinde araştırma. Yüksek Lisans Tezi, A.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Ankara.

Trancik, R. (1986). Finding lost space: Theories of urban design. John Wilwy & Sons, Canada.

Yıldız, A., Aydoğan, H. ve Yurtsev, Y.S. (2000). Karşıyaka İlçesi kentsel yeşil alanlarının dağılımı ve yeterliliği üzerine bir araştırma. Lisans Tezi, E.Ü. Ziraat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, İzmir.